

Çeviride Eşdeğerlik ve Kelimelerdeki Anlam Değişmelerinin Bağlamı Belirlemesi: Türkçe ve Arapça Örneği

Context Determination of Equivalence and Meaning Changes in Words in Translation: Turkish and Arabic Example

Muhammet ABAZOĞLU*

Öz

İnsanoğlu tarih boyunca diğer toplumlarla etkileşim içinde olmuştur. Bu da yegâne iletişim aracı olan dil sayesinde sağlanmıştır. Ancak her toplumun farklı bir dile sahip olması iletişim kurma açısından büyük zorluklar oluşturmuştur. İnsanlar böyle bir engeli aşmak için birbirinin dilini öğrenmeye çalışıp kültür ve düşüncelerini kavramak için de çeviri işlemlerine gerek duymuşlardır. Ancak çeviri konusu insanlar arasında bağlantı köprüsünü oluşturan eski bir uygulama olsa da pek de kolay bir konu değildir. Bu alanla iştigal eden araştırmacılar geçmişte olduğu gibi günümüzde de çeviriyle ilgili konulara değinmiş ve sorunlarını tespit etmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda kaynak dilden hedef dile aktarılan yazıların bazen düşünce ve ifade güzelliğini çeviriyle kaybettiğini ifade etmişlerdir. Bu eksikliğin Türkçe ve Arapça gibi farklı dil ailelerinden olan diller arasındaki çevirilerde daha da arttığı vurgulanmıştır. Bu durumda kelimelerin dil içinde ifade ettikleri anlamların yanı sıra sosyal ve kültürel olmak üzere dil dışı etkenler de dikkate alınmalıdır. Türkçe ve Arapça arasında yapılan çevirilerde bazen sözcüğün ya da cümlenin tam karşılığı bulunmayabilir yani motamot çeviri mümkün olmayabilir. Aynı zamanda iki dil arasında lafızca ortak olup anlamları değişmiş sözcükler de olabilmektedir. Bu karışıklığın giderilmesi ve anlamın doğru şekilde aktarılması için dilsel olgulara daha iyi bir şekilde hâkim olunması gerekir. Bu çalışmada Türkçeden Arapçaya ya da Arapçadan Türkçeye çeviride anlam-bilim-çeviri ilişkisine değinilmektedir. Özellikle deyim ve şiir çevirilerinde temel anlam ve yan anlam bakımından kaynak dil ile hedef dil arasında anlam eşdeğerliği, biçim eşdeğerliği ve ifade estetiğinin de sağlanmasına dikkat çekilmektedir. Ayrıca hedef dilden alınmış ancak anlamları değişmiş kelimelerin çeviri işleminde yaratmış oldukları anlam değişikliğine de ışık tutulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dilbilim, Çeviri, Eşdeğerlik, Anlam Değişimi, Türkçe, Arapça.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kilis, Türkiye. Elmek: muhammet.abazoglu@kilis.edu.tr orcid.org/0000-0003-2153-3909.

Abstract

Human beings have interacted with other societies throughout history. This is achieved through language, which is the only means of communication. However, the fact that each society has a different language has created great difficulties in terms of communication. In order to overcome such an obstacle, people tried to learn each other's language and needed translation processes to understand their culture and thoughts. However, although the subject of translation is an old practice that creates a connection bridge between people, it is not an easy subject. Researchers dealing with this field have touched on translation-related issues and tried to identify their problems today, as in the past. In this context, they stated that the texts transferred from the source language to the target language sometimes lose their beauty of thought and expression with translation. It has been emphasized that this deficiency is further increased in translations between languages from different language families such as Turkish and Arabic. In this case, besides the meanings of the words in the language, non-linguistic factors such as social and cultural should also be taken into account. In translations between Turkish and Arabic, sometimes the exact letter of the word or sentence may not be found, so a literal translation may not be possible. At the same time, there may be words that have a common wording between the two languages and their meanings have changed. In order to eliminate this confusion and convey the meaning correctly, linguistic facts should be better mastered. In this study, the relationship between semantics and translation in translation from Turkish to Arabic or from Arabic to Turkish is mentioned. Especially in the translation of idioms and poems, attention is drawn to ensuring meaningful equivalence, form equivalence and expression aesthetics between the source language and the target language in terms of basic meaning and connotation. In addition, it sheds light on the meaning change created by the words taken from the opposite language but whose meanings have changed in the translation process.

Keywords: Linguistics, Translation, Equivalence, Change of Meaning, Turkish, Arabic.

Gönderilme Tarihi / Received Date:

28 Aralık 2022

Kabul Tarihi / Accepted Date:

25 Haziran 2023

Atıf/Citation: Abazoğlu M. (2023).

Çeviride Eşdeğerlik ve Kelimelerdeki Anlam Değişmelerinin Bağlamı Belirlemesi: Türkçe ve Arapça Örneği
doi.org/10.30767/diledeara.1224438

Copyright © 2023

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

tded.org.tr | 2023

Extended Summary

Turks and Arabs, who have lived in the same geographies for centuries, have been in close relationship and interaction with each other. This interaction has occurred in almost every aspect of their lives. In addition to cultural and social interaction, a great linguistic interaction was experienced between these two nations. Turks, who adopted the religion of Islam, took care to learn Arabic, which constitutes the language of Islam, especially at that time. Just as the Turks began to learn Arabic, the Arabs also took great interest in Turkish. Thus, as a result of this interaction between both languages, a large number of words were exchanged. While there is a substantial amount of word transfer between the two languages, it cannot be said that these words remain in the same meaning. Some of these words have gained new meanings in the other language they entered as a result of different events.

In the research, when translating between these two languages, the issue of perfection for a correct translation is mentioned. These differences are observed especially in the translations of idioms and poems. In addition to these, these words used by the other language, in short, pose a problem that can create a serious problem in the translation process. The study aims to shed light on the words that have equivalence and semantic changes that cause problems in the translation process. In the research, only one-sided word analysis was not performed. In addition, the mutual meanings of words and the change of meaning between the source language and the target language are not discussed. Here answers were sought to the questions of how the meaning changes of the words from Turkish to Arabic or from Arabic to Turkish cause problems in translation, and how the context of these words in the sentence changed.

The sources used in this study are two-sided and they are both Turkish and Arabic sources. In accordance with the subject of the study, both dictionary books, poetry works and sources written in the field of translation were used. In this field, important works such as “*Lisânu’l-Arab*” and “*DîvânuLugati’t-Turk*” from classical sources were consulted. In addition to these, linguistic and semantic works written in Arabic and Turkish in the modern period were also examined. The difference of this study from similar studies is that it is not only satisfied with equivalence in translation, but also reveals how the words that make an interlingual transition affect the context.

In this study, the document analysis method, one of the qualitative research designs, was used. In the first of these, and idiom translations were examined from various sources poem on semantic equivalence, and semantic and formal differences were revealed by making a comparison between them. As a result, in this study, it was concluded that the form should be conveyed as well as the meanings in the translations of poems and idioms. As a matter of fact, when the meaning is conveyed and its form is neglected, it is as if its annotation has been translated, not the idiom or the poem itself. This takes away the poetic pleasure and beauty of expression. The analysis process, on the other hand, examined the words in the mentioned Turkish and Arabic works and did not identify any themes. In the reporting area, the gaps between the original meaning of the words whose meanings were found to differ and the meaning in the language to which they were transferred were shown with a table and explained. Finally, some suggestions can be made to prevent these issues. It is necessary to have a good command of the features of both languages, especially in the translation of words whose meanings have changed. The subject mentioned here should be considered not only the theoretical aspect of the language found in the books, but also its use in society and its social dimension.

Giriş

İnsanoğlunun dile yönelik derin düşüncesi onu sürekli dili araştırmaya ve tüm yönleriyle incelemeye sürüklemiştir. Bu araştırmalar, dilin özünde bir milletin kimliğini ve kültürünü yansıtan en büyük iletişim aracı olduğu inancını uyandırmış ve dili; “her milletin kendisiyle duygularını ve düşüncelerini ifade ettikleri seslerdir” (İbn Cinnî 1952:1/33) şeklinde tanımlanmasına yol açmıştır. Tarih boyunca bütün medeniyetlerin birbirleriyle iletişim kurmaları zorunlu bir hal aldığı için her alanda yegâne iletişim aracı olan dili kullanmaktan başka çareleri olmamıştır. İnsanlık tarihinin bir parçası olan dilin insanlar arasında bağlantı kurma özelliği, toplum içindeki milleti bir arada tutmuş ve dahi aralarındaki sıkı ilişkiyi korumuştur (Enîs t.y.:8). Üstelik bir milletin dilinin o milletin varoluşunun bizzat kendisi olduğunu söylemek mümkündür. Bunun farkına varan insanoğlu kimliğini muhafaza etme ve kültürüne sahip çıkma yolunda diline büyük önem vermişken; önemsemeyip medeniyetler çatışmasında dilini koruyamayan milletlerin sonu ise izmihlal olmuştur (Eker, 2016, s. 10). Zamanın ilerlemesiyle insanla birlikte dili de sürekli gelişim içinde olmuş ve daha geniş alanlara yayılmıştır. Bu gelişimle birlikte, yaşayan canlı bir mekanizma olan dil, olumlu ve olumsuz değişimlere maruz kalmıştır. Bu değişimler karşısında insanın kendi dilini koruma isteği artmış ve çok geçmeden bununla ilgili çalışmalar yapmaya başlamıştır. Birçok dilde yapılan dil çalışmaları en başta kutsal kitapları korumak için yapılmıştır. Arapçada ise bütün Müslümanların kutsal kitabı olan Kur’ân-ı Kerim’i yanlış okumanın getireceği hataların önüne geçmek, bunun yanı sıra Arapçayı da koruma altına almak için dil çalışmaları başlatılmıştır (Dayf 1968: 13). Bu bağlamda Araplar kendi dillerinin orijinalliğini muhafaza etmek için Arapçayı toplayıp kaide haline getirmişlerdir. Bu işlem yapılırken dildeki her temanın da cümledeki rolü belirlenmiştir (Mehmetali, 2020, s. III). Diğer taraftan medeniyetler çatışmasına bağlı olarak diller arasında da etkileşim yaşanmıştır. Bu olayda en büyük payı alan diller birbirini etkilemiş ve coğrafi yakınlıktan dolayı kelime alışverişi yapılmıştır. Bu etkileşim ve kelime alışverişi günümüzde yaşayan bütün diller arasında gerçekleşmiştir. Bu etkileşimden nasibini alamayan diller ise diğer medeniyetlerden uzak kalmış, yeryüzünün uzak köşelerinde izole olmuş ilkel dillerdir (Enîs 1966:105). Bu konuda Kaşgarlı Mahmud ilk tespitte bulunanlardan birisi olmuş ve o zamanki Türk lehçelerini anlatırken; tek bir dil bilen, Farslarla karışmayan ve başka ülkelere gidip gelmeyen kimselerin dilini en yalın dil olarak nitelemiştir (Kaşgarlı 1914:1/29). Uluslararası diller arasında dilsel etkileşim konusuna en iyi örnek olarak Arapça ve Türkçeyi göstermek mümkündür. Bu iki dil, tarihsel ve coğrafi açıdan uzun yıllar birbirleriyle temas halinde olmuşlardır. Bunun yanı sıra diğer bazı dini, siyasi, sosyal ve kültürel etkenler de bu etkileşim sürecinde rol oynamıştır. Asırlarca iç içe yaşamış bu iki dil Müslüman milletlerin dili olmakla birlikte İslam medeniyetini temsil eden Türk ve Arap devletlerin resmi dilleri olarak da kullanılmışlardır (Abazoğlu 2021a:11-16). Bütün bu etkenlerden dolayı iki dil birbirine azımsanamayacak kadar kelime ödünç vermiştir. Türklerin İslam’la buluşmasıyla birlikte başlayan ödünçleme, Türklerin Arap coğrafyasına hüküm sürmeleriyle artışı geçmiş ve Türkçenin dil varlığında Arapça kelimeler gittikçe artmaya başlamıştır.

Arapçadan Türkçeye geçen kelimelerin tamamının Arapçadaki kullanımıyla aynı kaldığı söylenemez. Bunlardan bazıları Türkçeye geçiş sonrası farklı anlamlar ifade etmiş ve bazı dilsel, tarihi ve sosyal nedenlerin etkisiyle yeni anlamsal kavramlara bürünmüştür (İşler 1997:Giriş). Anlam değişmesine uğrayan kelimeler iki dil arasında hem yazılı hem sözlü olarak anlamsal çelişki yaratmasının yanı sıra aynı kelimelerin iki farklı dilde birbirinden bağımsız anlamsal ifadeleri de beraberinde getirmesi anlaşılabilir problemlere neden olmuştur. Çeviri işleminde ise bu

durum, sadece yanlış tabirlere yol açmayacağı gibi, kaynak dilden hedef dile geçerken kelimelerin tamamen bir anlam kaybına uğramasına neden olabilir.

Çalışmada öncelikle dilbilim-anlabilim ilişkisi ele alınmış, sonrasında anlambilimin çeviriye etkisi açıklanmıştır. Ardından çeviride temel anlam ile şiir ve deyimlerde karşılaşılan yan anlamlar arasında eşdeğerlik konusu incelenmiştir. Devamında bu çalışmada dilbilimsel olarak anlambilim ve çeviri ilişkisi ele alınıp buna bağlı olarak lafız-anlam ilişkisi, çeviride etkili olan anlam çeşitlerinden sese dayalı anlam (phonetical meaning), sosyal anlam (Social Meaning)¹ ve Türkçe Arapça arasında geçiş sağlamış farklı anlam arz eden kelimelerin çevirideki etkisi incelenmiştir. Öte yandan bu çalışmanın önemi; Arapça ve Türkçe alanında şiir ve deyim çevirilerinde anlamsal eşdeğerliğin yanında biçimsel eşdeğerliğin de sağlanmasına, dolayısıyla kelime/ifadelerin doğru anlamlarının açıklanmasına kaynaklık etmesidir. Ayrıca anlam değişmelerine uğramış kelimelerin çevirideki etkisi gösterilip, hem çeviride hem de eğitim sürecinde gerekliliğine vurgu yapılarak bu konudan istifade edilebileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın temel amacı tarihsel süreç içerisinde Arapçadan Türkçeye ve Türkçeden Arapçaya geçen kelimelerin orijinal anlamından farklı bir anlamda kullanılan kelimeler ve ifadelerin orijinal dildeki anlamlarının belirlenmesidir. Böylelikle farklı dile geçen kelime ve ifadelerin orijinal anlamlarının tespit edilerek edebî, çeviri ve konuşma dilinde meydana gelen karmaşıklığın önlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı kaynakların içeriğini titiz ve sistematik biçimde analiz etmek için kullanılan nitel araştırma yöntemidir (Kıral 2020:174). Belgesel tarama olarak da bilinen doküman analizinde, var olan kayıt ve belgeler incelenerek veri elde edilmektedir. Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karataş 2015:72) Çalışmada öncelikle Türkçe Arapça arasında karşılıklı geçiş sağlamış kelimeler Türk Dil Kurumu “Türkçe Sözlük” ile “Lisânu'l-‘Arab” ve “el-Mu‘cemu'l-Vasîf” gibi Arapça sözlükler üzerinden sorgulanmıştır. Kelimelerin, adı geçen sözlükler üzerinden karşılaştırılarak anlam değişimleri ve farklılıkları tespit edilmiştir. Bu tür kelimeler kayıt altına alınmaya çalışılmış ve bu alanda yazılı kaynaklar incelenerek çevirideki etkileri örnek olarak sunulmuştur. Bu türden olan Arapçadan Türkçeye geçmiş ama farklı anlam taşımış kelimeler için Emrullah İşler’in yazdığı “*Türkçede Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Keli‘me ve Keli‘me Grupları*” adlı eser incelenmiştir. Türkçeden Arapçaya geçen kelimeler için ise Bedrettin Aytaç’ın yazdığı “*Arap lehçelerindeki Türkçe kelimeler*” adlı eseri incelenmiştir.

Analiz sürecinde ise adı geçen Türkçe ve Arapça eserlerde yer alan kelimeler incelenmiş ayrıca herhangi bir tema belirlenmemiştir. Raporlama kısmında ise anlamlarının farklılaştığı tespit edilen kelimelerin orijinal anlamı ile geçiş yaptığı dildeki anlamı arasındaki farklılıklar tablo ile gösterilerek açıklamalar yapılmıştır.

Dilbilim Çerçevesinde Anlambilim ve Çeviribilim İlişkileri

XX. yüzyılın başında yükselişe geçen dilbilim, dili tüm detaylarıyla ve yönleriyle ele almış ve diğer bütün bilim alanlarıyla da sıkı ilişki içinde olmuştur. Günümüzde dilbilimsel açıdan ciddi bir şekilde ele alınan ve incelenen çeviribilim, uygulamalı dilbilimin alt dallarından birisi olarak sayılmış ve bu alanla birlikte yeni kavramlar ve varsayımlar ortaya atılmıştır (Vardar 1978:60).

1 Bazı ses olguları olan (vurgu ve ton) olaylarında olduğu gibi, örneğin: *ordú* (asker) ile *Órdu* (bölge adı) sözcüklerinde olduğu gibi. Sosyal anlam ise sözlük anlamının yanı sıra bireylerin üzerinde anlaştığı ve söz bağlamı dışında ele alınan ortak anlam ya da anlamlardır.

Dilbilim, doğuşuyla birlikte getirmiş olduğu yeni metot ve düşüncelerle dili salt bir olgu olmaktan ziyade canlı bir varlık gibi göstermiş ve ona göre ele almıştır. Buna göre dil varlıkta bulunan hemen hemen her şeyden etkilenmiş ve genel hatları ona göre belirlenmiştir. Buna bağlı olarak dil, milletlerin kültüründen inancına, örf adetlerinden geleneklerine, medeniyetlerden coğrafi ve diğer dillerin etkisine kadar kendisini kuşatan her etkenle uyum sağlamıştır. Bütün bu etkenler sonucunda diller de doğal olarak gelişim göstermiş ve yeni anlamlar kazanmıştır. (Vâfi 1983:13).

Dildeki anlamı belirleyen bu etkenler normal olarak çeviri konusuna da yansımıştır. Diller arası bağlantı köprüsünü kuran çeviri işlemi, kaynak dil ile hedef dil arasında sözcük transferinden ziyade, hem anlamı hem de kullanım biçimini iletme aracı kabul edilir. Nitekim ana amacı bir dilden bir dile anlamı iletme olan çevirinin, anlamın yanı sıra kaynak dildeki dilbilgisi ifadelerini, dizimsel ve biçimsel mutabakatla birlikte kaynak dil ile hedef dil arasında kültürel ve sosyal eşdeğerliliği de taşıması gerekir (Boztaş 1993:56-57). Bu nedenle dil içi ve dil dışı etkenlerin bir arada iletilmesiyle eşdeğerlilik sağlanmalıdır. Ayrıca bu değer, bağlam içinde kaynak dil ile hedef dil arasında anlamsal ve biçimsel olarak korunup, bilgi yitimine uğramadan aktarırsa, ileti amacına ulaşmış olur ve çeviri başarılı sayılır (Vardar 1978:61). Bu konuda dillerin birbirine yakınlığı ve uzaklığı da çeviri işleminde anlambilimsel yapıya bağlı olarak etkili olur. Köken itibarıyla akraba olmayan diller arasında eşdeğerliliği sağlamak daha zor iken akraba diller arasında çevirebilirliğin daha kolay olduğu görülmektedir(Göktürk 2019:138). Türkçe ve Arapça arasındaki çeviride meydana gelen zorluklardan birisi de bu konuya dayanmaktadır. Köken itibarıyla Ural-Altay dil ailesine mensup Türkçe ile Hami-Sami dil ailesine mensup Arapça arasında bir akrabalık bulunmadığı gibi özellikleri de birbirinden farklıdır. Ayrıca Türkçe sonan eklemeli bir dil iken Arapça ise çekimli diller grubundandır. Bu da iki dilin birbirinden yapı bakımından da farklı olduklarını göstermektedir(Vâfi 2004:195-96). Bu farklılıklarla birlikte her iki dilin getirdiği ifade ve tabir zenginliğinden dolayı çeviri işleminde geniş çaplı bir dilsel bilgiye ve tecrübeye ihtiyaç duyulmaktadır. Zira Arapça ve Türkçe arasındaki çeviride isimler, fiiller ve bunların kullanışları; istiare, kinaye, cinas, mecaz ve eşanlamlı gibi olgulara dikkat edilmesi gerekmektedir. Doğal olarak bu durum, zorluk derecesi farklı çevirilerde değişkenlik gösterebilir. Günlük yaşamı yansıtan bir düz yazı daha kolay çevrilirken, bir klasik edebi metin ya da şiir gibi sanatsal yazılarda çeviri daha da zorlaşır (Göktürk 2019:129). Dolayısıyla edebi metin veya şiir çevirilerinde karşılaşılan cümle yapısının ve edebi sanatı yansıtan lafzın güzelliğinin korunması da önemli konuların başında gelmektedir. En zor çeviri türlerinden olan edebi metin çevirisinin, anlamın iletilmesinin yanı sıra, temel dilde aktardığı o psikolojiyi, heyecanı, duygusallığı ve estetiği hedef dile de aktarması gerekir, yoksa bir edebi sanattan ziyade normal bir metin çevirisine dönüşür (Enîs 2010:135).

Dilin sosyal bir olgu olma niteliğine bakılırsa, her dilin kendi toplumu içinde bir boyutu ve sınırlarının olduğu anlaşılır. Buradan hareketle çeviride bu boyutun önemine varılmalı ve incelikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bazen kelimeler toplum içinde bazı sosyal olaylara ve tecrübelere dayalı olarak sözlük anlamı dışında yeni anlamlar da taşır. Bu anlamlar insanların aklında o olaylara bağlı olarak yerleşir ve kelimelerin anlam alanı genişlemiş olur. Buradaki yeni anlamlar o toplum içindeki insanların kendi hayat tecrübelerinin bir meyvesi olarak meydana gelir. Ancak bu kelimeler çeviri yoluyla toplumsal sınırlarını aşır başka çevrelere geçtiğinde yabancılaşır ve bağlam içinde cümle dizimine anlam açısından aykırı düşer. O sırada çevirmen hasbelkader anlamı hedef dile uydurabilmek için büyük çaba sarf eder ve kaynak dildeki anlamına yakın ifadeler kullanmaya çalışır (Enîs 2010:135).

Dilsel Bağlamda Göstergenin Toplum ve Çeviri İlişkisi

Yaşayan canlı bir varlık olan ve zamanın gelişimine paralel olarak sürekli gelişim gösteren dil, ses, anlam ve biçimin birleşmesinden meydana gelen bir mekanizmadır. Ses, anlam ve biçimin uyumu sayesinde dil, bir sistem ya da dizge olma özelliğini kazanır (Onan 2012:234). Bu görüş aslında İsviçreli dilci Ferdinand de Saussure tarafından ortaya atılan ve yapısal dilbilimin temellerini oluşturan bir kuram olmuştur (Aksan 2015:1/17). F. Saussure bu yeni kuramıyla dili geleneksel filoloji ve dilbilgisi yöntem ve amaçları için soyut bir araç olarak değil, insanı yansıtan ve bir sosyal olgu olarak çalışılmasına, dili modern dilbilim çerçevesinde incelemeye dikkat çekmiştir (De Saussure, 1985, s. 19). Birbirine sımsıkı bağlı olan bu üçlü, dilin gerçeğini ve varoluş sebebini yansıtır. Bu üçlü bir arada olmazsa ya da birisinden yoksun olursa, dil salt bir isim listesine dönüşür (Kıran ve Eziler Kıran 2018:522).

Bu yeni düşünce F. Saussure sayesinde dilbilime anlam üçgeni olarak kazandırılmıştır. Onun dili: “Kavramları belirten bir göstergeler dizgesidir” şeklinde tanımlaması (De Saussure 1998:108), ardından gelenler için yeni ufuklar açmış ve onun bu kuramı birçok dilbilimci için *Göstergebilim* alanını tasarlamıştır (Guiraud 2016:8). Birbirine sıkıca bağlı olan göstergeler dizgesi kuramına göre; Gösterilen, zihnimizde oluşan kavramı ifade ederken, Gösteren iştirim imgesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Gösterge ise bunları bir bütün olarak belirtmek için kullanılmaktadır (Abazoğlu, 2021b, s. 43). Diğer taraftan F. Saussure’in dilin tanımında ele aldığı “göstergeler dizgesi” ifadesi kelimelerin bağlam içinde birbiriyle ilişkilerine dikkat çekmektedir. Bu kelimeler tek başlarına değil, ancak cümle içinde bir bütün olarak diğer öğelerle bir dizge oluşturduğunda anlam ifade eder. Bu durumda anlam bütünlüğünün sağlanması için bir göstergeyi tek başına değil de, onu ait olduğu dizgeye yerleştirmek gerekir (Kıran ve Eziler Kıran 2018:523). Anlambilim çalışmalarında önemli konulardan sayılan, (Context of Situation) durum bağlamı ve (Contextual Approach) bağlamsal yaklaşım gibi bağlamla ilgili teorileri F. Saussure’den sonra birçok dilbilimci benimsemiştir. Bu alanda J.R. Firth ve J. Vendryes gibi dilbilimciler ön plana çıkmış, bağlam dışında kelimelerin anlamsal açıdan bir şey ifade etmediklerini ve göstergelerin ancak söz akışı içinde diğer öğelerle ilişki kurduklarında değer kazandıklarını ifade etmişlerdir (Abazoğlu 2021b:45).

Firth’in dil toplum ilişkisi çerçevesinde çizmiş olduğu düşünceye göre dil diğer toplumsal olgulardan soyut değildir ve her insan kendi yaşadığı toplumda dili yansıtan bir bireydir (Bişir 2005:144-45). Firth’in bu kuramına göre dil akıl, ruh ve bedeninin ortak bir ürünü olarak meydana gelir. Ayrıca sosyal bir olgu olarak karşımıza çıkan dilde; ses, lafız ve bağlamın yanı sıra sosyal etkilerin işleyişi ve bunların birbiriyle etkileşimi sonucunda bir anlam olgusuna ulaşılır. Buna göre dil ile onu kullanan toplum arasında bir eşdeğerlilik söz konusudur. Nitekim topluma kullandığı dil açısından bakılırsa, her dilin kendisini kullanan toplumun izlerini taşıdığı ve dil ile toplum arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğu görülür (Vardar 2001:114).

Bütün diller için geçerli olan dilin sosyal ve toplumsal yönü, dilden dile çeviride de göz önünde bulundurulmalıdır. Farklı toplumsal nedenlerden dolayı değişime maruz kalmış bir göstergenin eski versiyonu, çeviri esnasında dile getirildiğinde çevirmen de buna vakıf değilse muhakkak zihninde bir belirsizlik oluşacaktır. Onun için bu göstergelerin gelişiminin takibi gibi toplum içinde kullanım biçimlerinin öğrenilmesi de büyük önem arz etmektedir. Nitekim toplum içinde dilin kullanımını açısından farklı yer ve zamanlarda anlamlar farklılaşabilmektedir. İnsan anadilini edinme sürecinde toplumun kendisine sunduğu hazır göstergeleri kullanır ve herhangi başka bir kavrama ihtiyaç duymaz. Diğer taraftan bu göstergeler, dilin sürekli gelişim ve değişim içinde olmasından

dolayı değişim gösterebilir. Dilin tarihi süreci içinde belli bir zaman diliminde kullanılan bir gösterge, ileri bir zamanda farklılaşabilir veya değişebilir. Buna, Türkçede eskiden kullanılan “muallim” kelimesiyle günümüzde kullanılan “öğretmen” kelimesi örnek olarak gösterilebilir (Aksan 2017:45). Yine örnek olarak; klasik dönemde yazılmış bir şiirde geçen ifadelerle günümüz modern çağda yazılmış şiirlerdeki ifadeler arasında farklılığı ya da elli yıl önce yazılmış bir gazete yazısında bulunan farklılıkları herhangi bir kişi gözetebilir (Köktürk ve Eyri 2013:134).

Bütün dillerde var olan değişebilirlik, zamana bağlı olarak toplumda kullanılan dilin gelişimi sonucunda gerçekleşir. Bu gelişim süreci içinde farklı alanlarda dilsel evrimler meydana gelir ve genellikle eski göstergeler kullanımdan kalkar ve sadece sözlüklerdeki yerini korur. Değişmezlik konusu ise bazı özel isimler ve kutsal kitaplar gibi alanlarda söz konusudur. Onun dışında hemen hemen her alanda değişebilirlik gerçekleşir.

Göstergelerde yaşanan bu anlam değişimleri çeviride de mutlaka etkisini gösterir. Buna bağlı olarak çevirmenin, dildeki temel kavramları ve bunların kullanımını bilmemesi durumunda bir takım problemlerle karşılaşması kaçınılmazdır. Onun için sözlüklerde bulunan ama kullanımdan kalkmış kelimelerin incelenmesi gerektiği gibi, dilin toplum içindeki kullanımı ve ses değişimleri gibi anlamda farklılık yaratabilecek konulara da değinilmesi gerekir.

Çeviride Temel Anlam ve Yan Anlam Eşdeğerliği

Bir toplumda eğitim ve kültür seviyesi ne kadar değişirse değişsin tek iletişim bağlantısı dildir. Toplum tarafından kullanılan dildeki bazı kelimelerin anlamlarını öğrenmek için sözlüklere başvurmak yeterli olabilir. Ancak kelimeler, bu sözlüksel anlamlar dışında sözlük dışı başka anlamlar da taşıyabilmektedir. Bu yüzden anlambilimciler lafızlarda bulunan anlamları tek yönlü olarak görmeyerek onları çeşitlendirmişlerdir. Ses, bağlam ve toplumsal değerlerin etkisiyle lafızlarda yatan düz anlamın yanı sıra yan anlamlar da bu çeşitlendendir (Guiraud 1984:57). Dilsel iletişimde temel etken tarafı oluşturanlar temel anlam; dildeki düşünce ve kavramları taşıyanlar ana anlam; lafızlarda bulunan bu kavramsal anlamın yanı sıra ek ve ikincil anlamlar ise yan anlamdır. Bu ikincil yan anlamlar, düz anlamlar gibi kapsamlı ve kalıcı olmamakla birlikte, zamanın ve kişilerin kültür ve tecrübelerine bağlı olarak değişkenlik göstermektedirler (Omer 1998:36-37). Temel anlam bir diğer deyişle dilbilimsel olarak kelimelerin sözlükte bulunan, herkes tarafından ortak algılanan ve ilk akla gelen karşılıklarıdır. Yan anlam ise kişilerin sosyal, kültürel, ideolojik, duygu, düşünce ve tecrübelerine göre değişen ve temel anlamı destekleyerek onu zenginleştiren anlamlardır (Barut ve Odacıoğlu 2018:932-33)(Özdoğan 2018:258). Örneğin “ağaç” kelimesi toplumun her kesimi tarafından aynı şekilde algılanır ve aynı anlamı ifade eder. Yan anlamda ise “silah” kelimesini düşünürsek, A kişisi için çocukluğunda bir oyuncak silahı olduğunu ve onunla nasıl oynayıp eğlendiğini hatırlar ve iyimser düşünür. B kişisi için ise silah kelimesi babasının bir silahla öldürülmesi gibi elim bir hadiseyi zihninde canlandırıyorrsa kötümser düşünür. Böylece temel anlamın herkes için aynı ve birleştirici, yan anlamın ise kişiden kişiye farklı ve ayrıştırıcı olduğu anlaşılmaktadır (Enîs 2010:82).

Çeviride anlamsal eşdeğerliğin gözetilmesinde düz ve yan anlam bakımından farklılık ve zorluk söz konusudur. Kaynak dil ile hedef dil arasında iletide yan anlamsal kavramların çevirisi düz anlamdan daha çok çaba gerektirmektedir. Burada özellikle yan anlama daha yakın olan kalıplaşmış deyimlerin düz anlamsal çevirisinde bire bir karşılık yapılmasından dolayı anlamsal değeri düzgün bir ileti olmayabilir. Dolayısıyla içeriğin yanı sıra iletişimsel aktarım ve mümkün derecede biçimsel eşdeğerlik de gözetilmelidir (Göktürk 2022:62). Bu bağlamda deyim ve atasözleri çeviri-

rilerinde anlamsal iletinin yanı sıra deyimsel eşdeğerliğin sağlanması da iletinin kulağa daha hoş gelmesiyle birlikte çevirmenin üstün yeteneğini ve başarısını gösterdiğini söylemek mümkündür. Buna řu deyim ve atasözleri örnek verilebilir: (Şinî, vd., 1992, ss. 20-92-108), (Mustafa 2021:211-229-370), (Tülek 2007:130-262).

Tablo 1: *Deyimlerin Biçimsel ve Deyimsel Karşılığı*

Arapça Deyim	Türkçe Biçimsel Karşılığı	Türkçe Deyimsel Karşılığı
كالمستجير من الرمضاء بالنار	Sıcak kumdan ateşe sığınan biri gibi.	Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak.
اللبیب من الإشارة يفهم	Akıllı işaretten anlar.	Leb demeden leblebiyi anlamak.
لكل جواد كبوّة ولكل عالم هفوة	Her atın bir sürçmesi var, her âlimin bir hatası.	İnsan beşer, bazen şaşar.
القشّة التي قصمت ظهّر البعير	Devenin belini kıran son saman çöpü	Bardağı taşıran son damla.

Deyimlerin yanı sıra bazı argo tabirlerde de karşımıza anlamsal eşdeğerlik sorunu çıkmaktadır. Bu tabirlerin bire bir çevirilerinde kaynak dildeki anlama yakın bir anlam çıkabilir fakat hedef dilde kullanılmayan bir ifade olduğu için dinleyici / okuyucu, anlamlı bir karşılık bulamayabilir ve bu ifadenin kaynak dilin etkisi altında aktarıldığı anlaşılır. Arapçada kullanılan bu tabirlerden:

(دخن سيجارة واملأ رأسك) “*Bir sigara iç ve kafanı doldur.*” Bunun Türkçe anlamsal karşılığı ise “*bir sigara iç ciğerlerin bayram etsin*” şeklindedir. Burada Arapçadaki gibi aktarıldığında yanlış bir aktarım ortaya çıkmakta ve çevirmenin Arapçanın etkisinden sıyrılmadığı anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan roman ve şiir çevirilerinde biçimsel eşdeğerlik için sadece düz anlamlarla yetinilmemelidir. Zira düz anlamların yanı sıra, kavramların işlevlerin yan anlamlarıyla birlikte aktarılmalıdır (Göktürk 2022:69). “Biçimsel uyuşma” olarak da adlandırılan biçimsel eşdeğerlik aslında şiir, cümle ve kavramları hem anlam hem yapı biçimini koruyarak aktarmaya çalışır. Bir başka deyişle şiirin şiirselliğini koruyarak kaynak dilden hedef dile aktarmaktır (Suçin 2013:36)”publisher”.”Say Yayınları”,”publisher-place”.”Ankara”,”title”.”Öteki Dilde Var Olmak - Arapça Çeviride Eşdeğerlik”,”author”:[{“family”.”Suçin”,”given”.”Mehmet Hakkı”}],”issued”:[{“date-parts”:[{“2013”}]}],”locator”.”36”,”label”.”page”}],”schema”.”https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json”} . Biçimsel uyuşmanın gözetilmesi yan anlamların gözetilmesiyle meydana geldiği ve kişiden kişiye tecrübe ve düşüncelerine göre değiştiği için çeviriye bunun yansımaları doğaldır. Özellikle Arap şiirinde Cahiliye döneminde yazılmış bir şiirde, sanatsal ve estetik yönlerin etkisiyle farklı ifade biçimleri karşımıza çıkmaktadır. **Örneğin;** Cahiliye dönemi şairlerinden **İmruu’l-Kays** muallakasından bir beyitte şöyle demektedir:(İmruu’l-Kays 2009:13)(ez-Zevzenî 2017:13)

أَغْرَكَ مِنِّي أَنْ حُبِّكَ قَاتِلِي وَأَنْكَ مَهْمَا تَأْمُرِي الْقَلْبَ يَفْعَلِ

Senin aşkının uğruna ölmem ve ne emredersen yüreğimin onu yerine getirmesi seni böyle şaşırttı, değil mi? (Demirayak 2009:187).

Aşkın katilim diye mi bu kadar eziyetin

Bu kalp emrettiğin her şeyi yapmadı mı?(Suçin, 2020, s. 37).

Bir başka örnekte yine Cahiliye dönemi şairlerinden ‘Amr b. Kulsûm muallakasında şöyle demektedir:(‘Amr b. Kulsûm 1991:71 ve 90); (ez-Zevzenî 2017:177 ve 193)

بِأَنَّ نَوْرِدُ الرَّاياتِ بِيضًا   وَنُصْدِرُهُنَّ حُمْرًا قَدْ رَوَيْنَا
وَنَشْرَبُ إِِنْ وَرَدْنَا الْمَاءَ صَفْوًا   وَيَشْرَبُ غَيْرَنَا كَدِرًا وَطِينًا

Anlatalım, savaşa bayraklarımızı bembeyaz götürüp –kahramanların kanına bulanmış olarak kıpkırmızı çıkardığımızı

*Su başına varınca, başkaları suyun bulanık ve çamurlusunu içerken, biz onun en temiz ve ber-
rağını içeriz (Demirayak 2009:215 ve 217).*

Beyaz bayraklarımızla gireriz cenge

Döneriz kırmızı bayraklarımızla kana doymuş bir halde

Saf ve berraktır bulduğumuz su

Başkalarının bulunduğu bulanık ve çamurlu (Suçin 2020:135 ve 147).

Bu beyitlerin Türkçe çevirisinde iki farklı eserde farklı ifadeler görülmektedir. Yan anlamların etkisiyle Türkçede bu iki çeviri biçimsel olarak birbirinden farklı bir şekilde iletilmiştir. Her iki çevirinin anlamı da doğrudur. Fakat ilkinde sadece anlamsal bütünlük gözetilip şiirsel biçim ve üslup ikinci planda bırakılmış ve çeviri kaynak dil odaklı olduğu için sanki beytin çevirisinden ziyade şerhi verilmiştir. İkincide anlamsal bütünlüğün yanı sıra biçimsel uyuma da gözetilmiş, hedef dil odaklı anlam ve dilin yanı sıra biçim ve şiirsel üslup da gözetilmiştir.

Bu çevirilerde dilsel anlam olgusunun dil içi ve dil dışı farklı etkenlerden meydana geldiği görülmüştür. Düz anlamın, bu dilsel anlam olgusunun sadece bir yüzünü oluşturduğu açıktır. Kelimelerde bulunan yan anlamlar ise daha geniş yönleri oluşturmaktadır. Bu yönler de bağlamlara göre farklı anlamlar taşımaktadır. Çeviri işleminde ise bağlama göre kullanılan yan anlam yönünün tespit edilmesi çevirinin daha kolay iletilmesini sağlar. Yan anlam da kendi içinde belli çeşitlere ayrılır ve bunlar bağlama göre tespit edilerek çeviride etkisini gösterir. Bu türlerden bazıları yerine göre eşanlamlık, duygusalılık, kültürel çağırışım, anıştırmalı ve eşdizimsel anlamlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Suçin 2013:100-106). Bu yüzden özellikle şiir çevirilerinde çevirmen, şiirin o edebi estetiğini yansıtabilmesi için kusursuz bir performans göstermelidir. Bu konuda bazı edebiyatçı ve eleştirmenler, kaynak dil ile hedef dil arasında bir etkileşim söz konusu olduğundan dolayı çevirmenin bildiği her iki dili de çok iyi derecede ve aynı seviyede bilmesi gerektiği gibi her iki dilin inceliklerine de hâkim olması gerektiğine vurgu yapmışlardır (el-Câhız 1998:1/76).

Çeviride Anlam Değişmeleri Arz Eden Kelimeler

Yeryüzünde yaşayan her dilde değişik yönlü gelişmelerin görüldüğü bir gerçektir. Dil göster-gelerindeki anlamların değişimi de bu gelişme yönlerinden biridir. Genel çerçevede bu göstergelerin birden çok anlam taşıdığı bilinmektedir. Fakat bu farklı anlamlar bir anda ortaya çıkmadığı gibi farklı zaman ve bağlamlara dayalı olarak ihtiyaç durumuna göre ortaya çıkmaktadır. Anlamda yaşanan bu değişimler kelimelerin zamanla toplumsal, kültürel, tarihsel ve dilbilimsel gibi etkenler yoluyla gelişmektedir (Kıran ve Eziler Kıran 2018:355). Gelişimin nasıl gerçekleştiği konusunda

ise karşımıza iki faktör çıkmaktadır. Birincisi anlamların gayri ihtiyari bir şekilde dilin kullanımı etkeni sayesinde gelişmesidir. İkincisi ise bilinçli bir şekilde dil kurulları ve bilimsel kurumlar gibi uzman merciler tarafından göstergelere yüklenen yeni anlamlar verilmesiyle gerçekleşmesidir. İkinci faktörde ihtiyaç faktörü ön plana çıkmaktadır (Enîs 2010:103). Bu gelişim sürecinde bazı kelimeler yok olur ve bazıları da yeni doğar. Diğer taraftan bu kelimelerin anlamları da bazen genişleyerek, bazen daralarak, bazen genelleşerek, bazen özelleşerek, bazen de tamamen başka bir anlama geçmesi (kayması) yönünde gelişim göstermektedir (Enîs 2010:117).

Farklı kültürlerin kaynaşmasının getirilerinden biri olan dilsel ödünçleme olayı bu kaynaşmayı pekiştiren en önemli araçlardan biri olmuştur. Diller arası etkileşimden doğan ve yabancı dilden alınan kelimeleri dilin söz varlığına katarak zenginleştiren bu olgu aslında bir kelime alışveriştir. Dilin tarihsel gelişiminde hemen hemen bütün komşu diller arasında sıkça görülen bu eylem, dile zarar vermenin aksine dilin gelişimi ve zenginliği açısından dilde kolaylık ve canlılık göstermektedir. Dünyanın küreselleşmesi, teknolojinin ilerlemesi ve milletler arası iletişimin daha kolay hale gelmesiyle dilde bir zorunluluk ve ihtiyaç haline dönüşen ödünçleme olgusu diller arası transferde daha kolay bir şekilde uygulanmıştır. Diğer taraftan ödünç alınan kelimeler kaynak dil ile hedef dil arasında normal olarak farklılık göstermektedir. Yeni dile giren bir kelime artık bu dilin yapısına ve ses biçimine uygun olarak kullanılır ve hatta yeni anlamlar da taşıyabilir (Abduttevvâb 1999:358).

Ancak dilsel ödünçleme yoluyla öteki dile giren ve o dile uygun olarak yeni biçime bürünmüş bu kelimeler cümle bağlamını belirleyici olmuştur. Bu kelimelerin sözlük anlamının yanı sıra kullanım esnasında, bağlam içindeki yerine göre oluşturduğu anlamları vardır. Bu kelimelerin bağlam içindeki yerleri büyük önem arz eder ve diğer öğelerle bir bütün oluşturur. Bazı dilbilimcilere göre bu kelimeler bağlamları dışında kendi başlarına bir anlam ifade etmemektedirler. Bunun için de “bağlamsal anlam” kavramını kullanmışlardır (Guiraud 1984:29). Dilde bağlama göre anlam ifade eden bu kelimeler çeviri işleminde öteki dile aktarılınca aynı bağlamsal anlamı iletmelidir.

Anlam Değişmelerine Uğramış Kelimelerden Örnekler

Anlam değişimlerine etki eden bütün faktörler dilin kendi içinde belli bir seviyeye sahip olmasının yanı sıra, diller arası ilişkilerde de etkili olmuştur. Bir dilden diğerine geçen bir kelime bazen aynı anlamda sabit kalmayıp farklı anlamlara kayabilmektedir. Türkçe ve Arapçada bulunan bazı ortak kelimelerin bunun en güzel örneklerinden olduğu ifade edilebilir. Bilindiği üzere her iki dil arasında çok fazla ortak kelime bulunmaktadır. Ancak bunların bir kısmı hedef dile geçtiğinde farklı bir anlam taşımış ve kaynak dilde taşıdığı anlamından uzaklaşmıştır. Diller arası ödünçlemede anlamları farklılaşan sözcükler, dilbilim terminolojisinde *Yalancı Eşdeğerler / Friends False* olarak bilinmektedir (Abdul Qader, 2020, s. 846). Bu türden olan kelimeler küçümsenmeyecek kadar önem arz etmektedir. Bu kelimeler tespit edilip sözlüklerde yerini almasına rağmen yine de çeviri işleminde zorluğa neden olabilmektedir. Bu durum zihin karışıklığına yol açmasıyla beraber anlamın iletilmesinde de bir çelişki doğurabilmektedir. Bu türden bazı kelime örnekleri şu şekildedir:

Tablo 2: *Türkçe ve Arapçadaki Farklı Anlamlar Taşıyan Kelimeler*

Kelime	Türkçe Anlamı	Arapça Anlamı
أبطال / Aptal	Türkçede zekâsı pek gelişmiş, zekâ yoksunu.	Arapçada çoğul olup (tekili <i>batal</i>), yiğit, cesur ve kahraman anlamına gelir

ضربة / Darbe	Vuruş, çarpış. Bir ülkede zor kullanarak yönetimi devirme işi. (Akalin-Toparlı vd. 2011a:595)	Vuruş, itiş, çarpışma. (İbn Manzûr 2010a:1/547)
تُحَف / Tuhaf	Alışılmamış, yabancı, şaşılacak garip, anlaşılmaz.(Akalin-Toparlı vd. 2011a:2384)	Arapçada çoğul olup(tekli <i>tuhfe</i>), sanat eseri, armağan, mücevher ve değerli bir şey anlamlarına gelir. (İbn Manzûr 2010a:4/17)
جزاء / Ceza	Suç işleyen bir kimseye verilen karşılık. Türkçede sadece kötü işler için kullanılır. (Akalin-Toparlı vd. 2011a:459)	Hem ödül ve mükâfat hem de ceza ve cezalandırma için kullanılır. (İbn Manzûr 2010a:14/138)
خالة / Hala	Babanın kız kardeşi, hala.(Akalin-Toparlı vd. 2011a:1031)	Annenin kız kardeşi, teyze.(İbn Manzûr 2010a:11/224)
آفة / Afet	Doğa olaylarının getirdiği yıkım. Ayrıca mecazen çok güzel kadın. (Akalin, Toparlı, ve vd. 2011b:33)	Hastalık, bir yeri vuran salgın, kıran ve felaket. (İbn Manzûr 2010b:9/16)(Mustafa, ez-Zeyyât, ve vd. 1972a:46)
كُشْك / Köşk	Bir bahçe içinde yapılmış, büyükçe ve süslü ev. (Akalin-Toparlı vd. 2011a:1507)	Kulübe, küçük baraka, kaldırım üzerine kurulmuş gazete, su vb. satış büfesi.(Mustafa-ez-Zeyyât vd. 1972:840)
/ Pehlivan بيلوان	Güçlü kimse, güreşçi. (Akalin-Toparlı vd. 2011a:1906)	Cambaz, akrobat. (Mustafa vd. 1972b:107)
طابور / Tabur	Dört bölükten oluşan askeri birlik. (Akalin vd. 2011a:2239)	Sıra, kuyruk, öğrencilerin okulda sabah milli marşı okumaları. (Mustafa vd. 1972b:591)
إدمان / İdman	Alıştırma, antrenman yapmak ve bir şey üzerinde düzenli çalışmak. (Akalin vd. 2011a:1152)	Bağımlılık, bir kötü alışkanlığa bağımlı olmak, içki bağımlısı gibi. (Mustafa vd. 1972b:340)

/ Hayran حيران	Çok beğenen, hayranlık duyan, birine hayranlık duymak; onu çok beğenmek. (Akalın vd. 2011a:1072)	Tereddüt, şaşkınlık, yolunu yitirmiş ve ne yapacağını bilmeyen kimse. (İbn Manzûr 2010a:4/222)
مجال / Mecal	Güç, kuvvet, dinçlik, derman ve takat. (Akalın vd. 2011a:1641)	Alan, boşluk, saha, uygunluk durumu ve müsaitlik. (Mustafa vd. 1972b:141)
/ Mühimmat مهجمات	Savaş gereçleri, cephane ve savaş malzemesi. (Akalın- Toparlı vd. 2011a:1723)	Arapçada çoğul olup (tekili <i>mühim</i>), genel bir kavram olup önemli olan her şey için kullanılır. (İbn Manzûr 2010a:12/565)(Mustafa vd. 1972b:1053)

Anlam değişmelerine maruz kalan bu tür kelimeler; görüldüğü gibi genişleme, daralma ya da yükselme ve çöküş yönünde değişim gösterebilmektedir. Örneğin “ceza” kelimesi Arapçada, olumlu veya olumsuz nitelikteki bir harekete, uygun düşün karşılığın verilmesi anlamına gelir. Bu durum Arapçada cümle içindeki bağlama göre değişmektedir. Türkçede ise sadece suç işleyen kimselere karşın, acı ve sıkıntı veren bir karşılık verilmesi anlamındadır. Neticede bu kelime Türkçeye geçişinde anlam daralmasına uğramış bir kelimedir (Pak 2004:95).

Kur’an-ı Kerim’de (هل جزاء الإحسان إلا الإحسان) (Rahman Sûresi, 60) “*İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey olabilir mi?*”.

Her iki dilde de farklı anlamlar sunan bu kelime bağlama göre değişen ve amacı belli olan bir kelimedir.

Köşk / كمش kelimesi de Türkçeden Arapçaya geçmiş ve anlam değişimlerine uğramış kelimelerden biridir. Bu kelime hedef dile geçişinde anlamda çöküşe uğramıştır. Türkçede güzel, süslü, görkemli ve haşmetli bir ev için kullanılırken (Akalın vd. 2011b:1507), Arapçada anlamı düşüşe geçerek küçük, sade ve yol üzerine kurulmuş, satış için kullanılan kulübe anlamını taşımıştır (Omer, 2008, s. 1939). Çeviride bu kelimenin geçtiği bir cümle düşünülürse;

(هل تشتري لي جريدة وزجاجة ماء من الكشك؟) “*Bana köşkten bir gazete ve bir şişe su alır mısın?*”

Bu durum cümle bağlamını etkileyen bir durumdur. Çeviride Türkçeye bu şekilde çevrilirse bir anormallik ve çelişkiye yol açacağı kesindir. Bu yüzden çevirmen buradaki anlam değişimini sezip “köşk” yerine “büfe” şeklinde müdahalede bulunarak doğru anlamı iletmelidir. Pehlivan / ناولهپ kelimesi ise yine Türkçeden Arapçaya geçişinde anlam değişimine uğrayarak Türkçedeki anlamından farklı bir anlam ifade etmiştir. Türkçede “Pehlivan”, güreş ile uğraşan boylu, iri ve güçlü sporculara verilen isimdir (Akalın vd. 2011b:1907). Arapçada ise ip üzerinde yürüyen, akrobatik hareketler yapan vücudu esnek ve kıvrak cambaz kimselere verilen isimdir (Omer, 2008, s. 256).

(انظر إلى هذا البهلوان الذي يرقص على الحبل) “*İp üzerinde oynayan şu pehlivana bak !*”

Bu cümle Türkçede alışık olmadığımız bir cümledir, zira Türkçede ip üstünde “pehlivan” oynamaz, ip üstünde oynayan cambazdır. Bu da çevirmenin karşılaşılabileceği anlam değişmesi durumlarından biridir. Bağlamı etkileyen ve içindeki öğeleri değiştiren bir durumdur.

kelimesi Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Türkçede anlamı modern çağda ضربة / Darbe uluslararası ilişkiler ve devletlerle ilgili bazı olaylarla duyulan bir kelimedir. Arapçadaki “vurmak, çarpmak” anlamının yanı sıra Türkçeye geçişte anlamı genişleyerek “bir ülkede yönetime .(zorla el koymak” anlamını da taşımıştır (Akalin vd. 2011b:595)(Omer 2008:1352

Ülkede askeri darbe oldu ve asker yönetime el koydu” cümlesinin doğru anlamsal karşılığı” şeklindedir. Bu kelime olduğu gibi çevrilir ve aynı biçim- (حصل انقلاب عسكري في البلاد وسيطر الجيش على الحكم) *askeri vuruş / saldırı oldu”* şeklinde bir anlam ortaya çıkar, bu da” (حصلت ضربة عسكرية) de iletilirse .bağlamı büyük oranda etkiler ve çeviride farklı bir anlam ortaya çıkarır

İdman / إدمان Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Bu kelime Arapçada geniş bir anlam yelpazesine sahip olup herhangi bir şeyde bağımlılık ve yüksek derece alışkanlık durumunu ifade eder. Türkçeye geçişinde bu kelime bir anlam kaymasına uğramış ve antrenman ve spor alıştırmaları için özelleştirilmiştir.

Hayran / حيران Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Arapçada; şaşkınlık, ne yapacağını bilmeyen ya da tereddüt içinde olan bir kimse anlamına gelir. Türkçede ise farklı anlam kazanmış ve bir şeyi ya da bir kimseyi çok beğenmek anlamı taşımıştır.

Tabloda yer alan “mecal ve mühimmat” kelimelerinde de aynı durum söz konusu olduğu için burada öncesindeki örneklerin açıklamalarıyla yetinilmiştir.

Sözcüklerin aynı dizim içerisinde sıkça birlikte oldukları eşdizimli sözcüklerin öğrenilmesi de dilin en doğru biçimde kullanılmasını destekleyen önemli faktörlerden biridir. Dolayısıyla dil öğreniminde kelimelerin birbiriyle kurduğu ilişkiler, bu ilişkiler neticesinde kazandığı anlamlar, bir kelimenin başka bir kelimeyle yer değiştirip değiştiremeyeceği gibi hususların öğrenilmesi oldukça önemlidir (Özel ve Çiftçi 2022:195). Bu ortak ama her iki dilde de farklı anlamlar taşıyan kelimeler arasındaki anlam farklılıkları gözetilmediğinde iletide girift bir durum oluşabilir. Üstelik çeviri esnasında zorluk oluşturabileceği için çevirmeni bir ikilem içerisine de düşürebilir. Yukarıda verdiğimiz şiir çevirilerinde belirtildiği üzere bu gibi çeviri hatalarının ve anlam bozulmalarının önüne her iki dilin de ana dili seviyesinde bilinmesiyle geçilebilir.Öte yandan bu gibi problemler, yazılı çeviriden ziyade eşzamanlı sözlü çeviride meydana gelmektedir. Yazılı çeviride çevirmen sözlükten yararlanabildiği gibi daha rahat bir zamana sahip olabilir. Eşzamanlı çeviride ise zamanın kısıtlı olmasından dolayı daha hızlı refleks göstermek zorundadır. Bunun yanı sıra anlam değişikliğine uğramış kelimelerle karşılaşmak, bir dili diğerinden az bilen iki kişi arasında geçen diyaloglarda da sık görülen bir konudur. Karşılıklı diyaloglarda telaffuzu aynı ama farklı anlam taşıyan kelimeler arasında çelişkilere maruz kalan örnekler daha sık görülür.Bu örneklerden yola çıkarak kullanılan kelimelerin iki dilde de farklı anlam taşıdığı görülmektedir. Buradaki farkı ayırt etmek, çevirmenin yeteneğine kalan bir husustur. Çevirmenin, her iki dilin yapısına ve özelliklerine hâkim olmanın yanında hangi dilde konuşuyorsa o dilin yapısına ve tüm özelliklerine uygun düşünmesi gerekir. Bu sayede kaynak dilin etkisinden sıyrılıp o dilin ifade biçimine yaklaşabilir.

Sonuç

Bir toplumun yaşam biçimini yansıtan kültür, çeviri aracılığıyla diğer kültürlerle aktarılır. Bu aktarımda her iki dilin karşılıklı kültürlerle vakıf olunmasının yanı sıra iletinin dilsel yaklaşımlarını ve temsil ettiği uygarlık boyutlarını da iyi anlamak gerekir. Sadece sözlüksel anlamlar üzerinden

değil; kelimelerin taşıdığı düşünce ve kültürel etkilerini, toplumun tarihsel ve sosyal özelliklerini bilmek de bağlamın anlaşılmasını ve amacın iletilmesini kolaylaştırır. Bu yaklaşım anlambilim ile çeviri arasında bir ilişkinin olduğunu, sosyal ve kültürel etkinliklerin anlamı belirlemede nasıl bir rol oynadığını da göstermektedir. Ancak bütün bunların yanında çevirmenin anlambilim alanında uzman olması zorunlu değildir. Buradaki amaç, çevirmenin sosyal ve kültürel faaliyetlerin getirdiği zorlukları aşması için sahip olması gereken kriterlere ışık tutmaktır. Bu kriterler başta kaynak dil ile hedef dilin inceliklerini iyi bilmenin yanı sıra, çevirmenin her iki kültürü de kavraması ve aralarındaki o dilsel köprüyü iyi bir biçimde sağlaması gerekmektedir. Zira çeviri işlemi bir kelime transferinden ibaret olmayıp; iletilmesi istenen kültürel etkileşimi yeni bir düşünce biçiminde aktarmaktır.

Uygulamalı dilbilimin dallarından olan çevirinin sanatsal ve yaratıcı bir işlem olması onu özel bir dile sahip kılmaktadır. Çevirmen de bu özel dile ulaşabilmesi için dil içi ve dil dışı etkenleri birleştirerek iki dil arasında kapsamlı eşdeğerliği sağlamakla yükümlüdür. Öte yandan sürekli gelişim içinde olan dile uyum sağlamalı ve vakıf olduğu diller arası çeviride bu gelişimi yansıtmalı, iletilmesi istenen anlamın tüm boyutlarını aktarmalıdır. Türkçe ve Arapça çeviride anlamın doğru bir şekilde iletilmesi, her şeyden önce anlamın kaynak dilde doğru bir şekilde anlaşılmasıyla mümkündür.

Ayrıca yukarıda verilen çeviri örneklerinde görülen sorunların çözümü için çevirmenin bazı yeteneklere sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bunlardan; hızlı düşünüp doğru karşılığı aktarma refleksini üst düzeyde tutmak, her iki dili aynı seviyede bilmek, dillerin tarihi sürecinden ve gelişiminden haberdar olmak ve dilde bulunan kelimelerin sözlüksel anlamları yanı sıra toplum içindeki anlambilimsel gelişimini takip etmek gibi yetenekler söylenebilir. Bu örneklerin çevirisine bakıldığında kelime anlamı olarak bir hata görülmesi de, bağlam içinde bir çelişki görülebilir. Burada çevirmenin kelimeleri bire bir iletmesi için dilleri bilmediği anlamına gelmez. Ancak kaynak dilin etkisinde kaldığı ve kelimenin hedef dilde anlam değişimine uğradığını fark edemediği için bu sorunu yaşamaktadır. Bununla beraber kaynak dilin etkisi altında kaldığı ve düşüncesini de ona göre kurguladığı için bu sorunu aşamamaktadır. Özellikle şiir çevirilerinde içerikle birlikte şiirsel biçimin de gözetilmesi gerekiyor. Burada şiir şerhinin çevirisinden ziyade az kelimeyle beytin özüne ve şiirsel estetiğine de riayet edilmelidir. Aynı şekilde deyim çevirilerinde de kaynak dil ile hedef dil arasında anlamsal olarak aynı olan deyimlerde birebir çevirmeye gerek yoktur ve orada birebir çevirinin yerine deyimsel iletinin sunulması daha doğrudur. Bunun için çevirmenin hangi dilde konuşuyorsa o dilce düşünmesi gerekmektedir. Bu durumun örnekleri, anlam değişimi geçirmiş bağlamı etkileyen ve anlam değişimine yol açan deyim ve argo cümlelerde geçen kelimelerde de görülmüştür.

Kaynakça

- Abazoğlu, M. (2021a). Arapça ve Türkçede Bulunan Lafızca Müşterek, Anlamca Farklı Kelimeler (الكلمات المشتركة بين العربية). 1. الوترية المتفقة في اللفظ والمختلفة في المعنى). bs. İstanbul: Kitâbî Yayinevi.
- Abazoğlu, M. (2021b). "İbrahî m Enîs ve Çağdaş Arap Di'lbî li' mi' Çalışmalarındaki 'Yeri' ve Önemi". Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Abdul Qader, M. H. (2020). Silsiletu'l-Lisân Kitabında Geçen Arapça Kelimelede Anlam Değişmesi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 824-851.
- Abduttevvâb, R. (1999). Fusûl fî Fıkhi'l-'Arabiyye. 6. bs. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî.
- Akalın, Ş. H., Recep T., vd. (2011). Türkçe Sözlük. 11. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2015). Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim. C. 3. 6. bs. Ankara: Tdk yayınları.

- Aksan, D. (2017). Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi. 2. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Barut, E. ve Mehmet C. O. (2018). "Anlambilim Teorilerindeki Temel ve Yan Anlam Kavramları ve Anlambilim-Çeviribilim İlişkisi". Tarih Okulu Dergisi (XXXIII):927-43.
- Bişr, K. (2005). et-Tefkîru'l-Lugavî Beyne'l-Kadîm ve'l-Hadîs. Kahire: Dâr Garîb.
- Boztaş, İ. (1993). "Çevi'ri, Çevi'rmen, Di'lbî'lim İli'skisi", Çevi'ri'de Eşdeğerlik ve Kayıplar". Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 10(2):55-65.
- el-Câhîz, A. b. B. (1998). Kitâbu'l-Hayevân. C. 1. 7. bs. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî.
- Dayf, Ş. (1968). el-Medârisu'n-Nahviyye. 7. bs. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.
- De Saussure, F. (1985). 'İlmu'l-Lugati'l-'Âm. 3. bs. Bağdat: Dâr Âfâk Arabiyye.
- De Saussure, F. (1998). Genel Dilbilim Dersleri. İstanbul: Multilingual.
- Demirayak, Kenan. (2009). Arap Edebiyatı Tarihi - I (Cahiliye Dönemi). 1. bs. Ankara: Fenomen Yayınları.
- Enîs, İ. (1966). Min Esrâri'l-Luga. 3. bs. Kahire: Mektebetu'l-Enclo el-Mısıriyye.
- Enîs, İ. (2010). Delâletu'l-Elfâz. 6. bs. Kahire: Mektebetu'l-Enclo el-Mısıriyye.
- Enîs, İ. (t.y). el-Luga Beyne'l-Kavmiyye ve'l-'Âlemiyye. 1. bs. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.
- Göktürk, A. (2019). Sözü'n Ötesi. 6. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Göktürk, A. (2022). Çeviri: Dillerin Dili. 15. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Guiraud, P. (1984). Anlambilim. 1. bs. Ankara: Kuzey Yayınları.
- Guiraud, P. (2016). Göstergebilim. 3. bs. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- 'Amr b. Kulsûm. (1991). Divânu 'Amr b. Kulsûm. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabi.
- İbn Cinnî, O. b. C. (1952). el-Hasâis. C. 1. 2. bs. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısıriyye.
- İbn Manzûr, C. b. M. (2010). Lisânu'l-'Arab. 1. bs. Beyrut: Dâr Sâdir.
- İmruu'l-Kays. (2009). Divânu İmruu'l-Kays. 5. bs. Kahire: Dâru'l-Maârif.
- İşler, E. (1997). Türkçede Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Keli'me ve Keli'me Grupları. İstanbul: Türk Dünyası araştırmaları Vakfı.
- Karataş, Z. (2015). "Sosyal Bi'li'mlerde Ni'tel Araştırma Yöntemleri". Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi 1(1):62-80.
- Kaşgarlı, M. (1914). Divânu Lugati't-Türk. C. 1. 1. bs. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Kıral, B. (2020). "Ni'tel Bi'r Veri' Anali'zi' Yöntemi' Olarak Doküman Anali'zi'". Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (15):170-89.
- Kıran, Z. ve Kıran, A. E. (2018). Dilbilime Giriş. 5. bs. Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.
- Köktürk, Ş. ve Eyri, S. (2013). "Di'lbî'li'm ve Göstergebi'li'm: Ferdinand De Saussure ve Göstergebi'li'mi' Anlamak". Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi dergisi (II):123-36.
- Mehmetalî, B. (2020). *Vazîfetu'l-'Anâsiri'n-Nahviyye*. Ankara: İlahiyât Yayınları.
- Mustafa, İ., ez-Zeyyât, A. H. vd. (1972). el-Mu'cemu'l-Vasît. 2. bs. Kahire: Dâru'd-Da'va.
- Mustafa, M. E. (2021). Üç Dilde Altın Sözcükler, Türkçe-Arapça-Türkmençe Özlü Sözcükler. 1. bs. Gaziantep: Serencam Akademi Yayınevi.
- Omer, A. M. (1998). 'İlmu'd-Delâle. 5. bs. Kahire: 'Âlemu'l-Kutub.

- Omer, A. M. (2008). Mu‘cemu’l-Lugati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âsira. 1. bs. Kahire: ‘Âlemu’l-Kutub.
- Onan, B. (2012). “Di’l Eği’ti’ mi’ ni’ n Di’l Bi’li’ msel Temelleri : Ferdi’ nand De Saussure’ ün Genel Di’lbi’ li’ m Kuramında Di’l Eği’ti’ mi’ yle İlgili’ Bulgular”. Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 9(17):219-43.
- Özdoğan, M. A. (2018). Arap Dili ve Belagatıbdı Lafız ve Anlam. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Özel, H. ve Çiftçi, F. (2022). “El-Arabi’ yye Li’ l-Hayât İsi’ mli’ Ki’ tapta Yer Alan Eşdi’ zi’ m Uygulamalarının Arapça Öğreti’ mi’ ne Katkısı”. Şarkiyat 1(14):184-98.
- Pak, Z. (2004). “Kur’an’daki Kelimelerin Türkçe’ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişmeleri”. KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi (3):91-111.
- Şinî, M., Abdulaziz, N. ve Suleymân, M. (1992). Mu‘cemu’l-Emsâli’l-‘Arabiyye. 1. bs. Beyrut: Mektebetu Lubnân.
- Suçın, M. H. (2013). Öteki Dilde Var Olmak - Arapça Çeviride Eşdeğerlik. 2. bs. Ankara: Say Yayınları.
- Suçın, M. H. (2020). Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar). 1. bs. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Tülek, A. (2007). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. 6. bs. Ankara: Akçağ.
- Vâfi, A. A. (1983). el-Luga ve’l-Muctema’. 4. bs. Riyad: Mektebetu Ukâz li’ n-Neşr.
- Vâfi, A. A. (2004). ‘İlmü’l-Luga. 9. bs. Kahire: Nahdatu Mısır.
- Vardar, B. (1978). “Dilbilim Açısından Çeviri”. TDK Yay. Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi (322):61-71.
- Vardar, B. (2001). Dilbilim Yazıları. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- ez-Zevzenî, H. b. A. (2017). Şerhu’l-Mu‘allakâti’s-Seb’. Beyrut: el-Mektebetu’l-‘Asriyye.